

**AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR EGYIK KÓDEXÉNEK
(COD. LAT. 167 = σ) HELYE A FLORUS-KÉZIRATOK HAGYOMÁNYÁBAN**

A középkor folyamán, majd egészen a 18. sz. végéig oly közkedvelt Florus nemcsak Európaszerte volt népszerű, hanem Magyarországon is. Nem véletlen tehát, hogy *epitoma*-jának több példánya is megtalálható volt Mátyás király híres *Bibliotheca Corviniana*-jában. Ma ugyan ezek a kódexek hazánk határain kívül vannak¹, de még így is található az OSzK-ban két olyan kézirat, amely Florus történeti munkáját foglalja magában. Mindkettő Jankovich Miklós gyűjteménye révén maradt ránk². Feldolgozásukra mind a mai napig nem került sor, mert 15. sz.-i kéziratok lévén, ún. *codices recentiores*-nek minősültek. Ma már azonban – főképp Pasquali figyelmeztetése óta – tudjuk, hogy a *recentiores* nem feltétlenül *deteriores* is³. Az említett kéziratokkal szemben pedig annál kevésbé indokolt a tartózkodás, mert a Florus-szöveghagyomány esetében ún. *recensio aperta*-val kell számolnunk, azaz fennáll a lehetősége, hogy még a meglehetősen késői kéziratok is több genuin olvasatot tartalmaznak, hiszen az egyes kéziratok összefüggési hálózata rendkívül bonyolult, igen szerzteágazó⁴. Mindez indokoltá teszi, hogy a magyarországi Florus-kéziratokat is tüzetesebben megvizsgáljuk, nem kizárt ugyanis, hogy azok szövegkritikai szempontból megszívlelendő adatokat tartogatnak. Mi itt a továbbiakban csak az egyik hazai kézirat közelebbi meghatározására vállalkozunk, vagyis az OSzK 167. sz. latin kódexének az elemzésére⁵. E munka elvégzésére nemcsak egykori tanárom, Maróti Egon születésnapja kínál jó alkalmat, hanem egy másik évforduló is. A szóban forgó kódexet ugyanis 1686-ban Buda ostromakor szerezte meg, s vitte magával Miksa Emánuel, bajor választófejedelem, miként arra a f. 1-en olvasható bejegyzés figyelmeztet.

¹ CSAPODI Cs.–Cs. GÁRDONYI K.: *Bibliotheca Corviniana*, Bp., 1976², p. 52 nr. 84. Cod. Lat. 437 (= a Q 4. 15) (Modena: Biblioteca Estense); p. 62 nr. 143. Cod. Lat. CXXXVII (125) (Verona: Biblioteca Capitolare).

² Tömör leírásukat adja E. BARTONIEK: *Codices Latini Medii Aevi*, Budapestini, 1940, p. 139 nr. 167 és nr. 168. Vö. ED. HOFFMANN: *A Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának illuminált kéziratjai*, Bp., 1928, p. 18.

³ G. PASQUALI: *Storia della tradizione e critica del testo*, Firenze, 1934 (1952² kiegészített formában). A könyv negyedik fejezetének már a címe ez: *Recentiores, non deteriores* (41 kk.). Vö. A. SALVATORE: *Edizione critica e critica del testo*, Roma, 1983, p. 13, – aki azonban joggal int e tekintetben némi óvatosságra.

⁴ Vö. A. SALVATORE: im. 16 kk.

⁵ Egy korábbi bejegyzés e kódexet *Corvinianus*-nak tünteti fel, amit azonban ma a kérdés szakértői nem fogadnak el, az ugyanitt olvasható *Cod. Saec. XV.* minősítés megfelel a valóságnak.

A kéziratos anyag mai ismeretében az egészen nyilvánvaló, hogy a vizsgálandó kézirat, melyet a továbbiakban σ -val jelölünk, a Florus-kódexek ún. C (vagy II.) osztályába tartozik, s ezen belül is a Jal által e -típusúnak mondott alosztályba, minthogy az erre jellemző közös, összetartó hibákat mutatja fel⁶. Lévén, hogy a mondott *errores communes* megtalálhatók Jal *editio*-jában⁷, ezért e helyen – rövidség céljából – eltekintek az σ -kódex valamennyi ilyen jellegű tévedésének felsorolásától. Ehelyett inkább az e -kódexek sorában próbáljuk meg kijelölni a σ helyét és jelentőségét. Jal, akinek elsőként sikerült megrajzolnia a Florus-kéziratok *stemma*-ját⁸, az e -alosztályon belül megkülönböztetett további h -, γS , ill. k -csoportokat⁹. A σ azonban ezek egyikének jellegzetes közös hibáit sem tartalmazza, úgyhogy ezektől alapvetően függetlennek kell lennie. Jal azonban az e -kéziratokon belül még két teljesen, ill. egy részben független kódexet is számon tart, úgymint az α -t és az F -et (ez utóbbi a feltételezett w -n keresztül állana egyenesági kapcsolatban e -vel, és áttélesen V -vel, valamint n -nel és még közvetlenebb módon *VVossM* elképzelhető közös előzményével)¹⁰. Nézzük meg tehát, hogy σ nem rokon-e α -val vagy F -fel, vagy pedig ez utóbbiakhoz hasonlóan nem tekinthető-e maga is az e -alosztály önálló hajtásának.

Ami az α -val való relációt illeti, ez szinte kizárható. Igaz, hogy e kéziratot mi személyesen nem tudtuk tanulmányozni, de a Jal által az apparátusban bemutatott jellegzetességei alapján valószínűtlen α és σ közelebbi érintkezése. Viszont az F és σ kollacionálása a két kódex genetikus összefüggésére enged következtetni, még hozzá oly módon, hogy közben az F karakterisztikumai és további összefüggései is sokkal nyilvánvalóbbakká válnak.

Már a szűrőpróbák egyértelművé teszik, hogy F és σ közül egyik sem lehet a másik másolata, mert olyan szembeötlő a kettejük közti eltérés. Ennek illusztrálására álljanak itt a következő példák:

Praef. 7 : *et quasi quaedam σ $\neq$ et quasi F ; 1, 1, 6: sed hic duodecim σ $\neq$ sed duodecim F ; 1, 1, 9: quidam enim σ $\neq$ quidam etiam F ; 1, 1, 13: fugam om. σ $\neq$ fugam F ; 1, 1, 18: cum mox σ $\neq$ cui mox F ; 1, 1(2), 3: palladium σ $\neq$ palladium F ; 1, 1(6), 2: adnitente om. σ $\neq$ annitente F ; 1, 1(7), 4: tamen (?) σ $\neq$ tandem F ; 1, 1(7), 11: obrogatum σ $\neq$ abrogatum F ; 1, 2(8), 2: invadere σ $\neq$ invaderet F ; 1, 2(8), 6: res σ $\neq$ res publica F ; 1, 4(10), 3: oracula σ $\neq$ miracula F ; 1, 4(10), 6: sexus aut laude σ $\neq$ sexus a laude F ; 1, 4/10/8: ipso σ $\neq$ ipsum F ; 1, 13(18), 7: obsidius σ $\neq$ Obsiduus F , stb.*

Ezen erőteljes különbözőségek ellenére számos adattal bizonyítható, hogy az e -hagyományal való érintkezésen túlmenőleg F és σ igen sok közös hibát mutat fel. Ennek igazolására lássuk azokat a szöveghelyeket, melyek mint tévedések egyfelől összekapcsolják F -et és σ -t, másfelől ezen kéziratok feltételezhető közös elődjét elválasztják a többi e -típusú kézirattól, bár számba vesszük azokat a részeket is, melyek F és σ horizontális kapcsolataira is utalhatnak.

⁶ A soron következő vizsgálatok elsősorban P. JAL idevágó kutatási eredményeit veszik kiindulópontul, s feltételezik ezek ismeretét, Vö. Florus, Oeuvres, Tome I, CXIV kk.

⁷ P. JAL, im. CXL–CXXI.

⁸ L. uo. a CLX és CLXI közti betétlapot.

⁹ Uo. CXLVI–CXLVIII.

¹⁰ Uo. CXLV–CXLVI.

- 1,1(2),16: *curribus* $\sigma = F$ (*curibus* helyett)
 1,2(4),2: *coniunxit* $\sigma = F$ (*commisit* helyett)
 1,1(7),5: *Sinuessa* $\sigma = F$ (*Suessa* helyett)
 1,1(7),7: *virgulta* $\sigma = F$ (*virgula* helyett)
 1,2(8),1: *exposcebat* $\sigma = F$ (*postulabant* helyett)
 1,4(10),1: *arripuit* $\sigma = F$ (*corripuit* helyett)
 1,7(13),4: *molem* $\sigma = F$ (*mole* helyett)
 1,7(13),15: ante *summa rupe* om. *a* $\sigma = F$
 1,7(13),16: *demisit* $\sigma = F$ (*dimisit* helyett)
 1,8(13),2(20): *et inde* om. $\sigma = F$
 1,11(16),2: post *Romanus* add. *populus* $\sigma = F$
 1,11(16),3: *nihil uberius solo* om. $\sigma = F$
 1,11(16),12: *adiit* $\sigma = F$ (*furit* helyett)
 1,12(17),3: *Geminus* $\sigma = F$ (*Ciminum* helyett)
 1,12(17),3: *caldonius* $\sigma = F$ (*Caledonius* helyett)
 1,13(18),16: *alia* $\sigma = F$ (*alias* helyett)
 1,13(18),23: *virtute militia populum Romanum fuisse victorem* $\sigma = F$ (*militum* helyett)
 1,13(18)23: *redigisse* $\sigma = F$ (*redegisse* helyett)
 1,13(18)27: *Thessalii* om. $\sigma = F$
 1,16(21): *Volscinii* $\sigma = F$: *Vulscinii* (*Volsinii* helyett)
 1,17(23),1: *Menii* $\sigma = F$ (*Mene[n]nii* helyett)
 1,17(26),2: *Stoloni* $\sigma = F$ (*Stolo* helyett)
 1,17(26),4: post *honorum* add. *et dignitatum* $\sigma = F$
 1,18(2,2),2: *putaretur* $\sigma = F$ (*videretur* helyett)
 1,18(2,2),4: *pr(a)edam* $\sigma = F$ (*praeda* helyett)
 1,18(2,2),5: *Diulio* $\sigma = F$: *Dyulio* (*Duellio* helyett)
 1,18(2,2),17: *deerat* $\sigma = F$ (C: *deerant*; *defuerant* helyett)
 1,18(2,2),21: *ducesque ipsos* om. $\sigma = F$
 1,18(2,2),22: *urbis* $\sigma = F$ (*virtutis* helyett)
 1,18(2,2),25: ante *ultimo* om. *in* $\sigma = F$
 1,18(2,2),27: *ne amplius* $\sigma = F$ (*nec amplius* helyett)
 1,18(2,2),28: *pr(a)eda magna* $\sigma = F$ (*m. p.* helyett)
 1,18(2,2),33: *Luctatio* $\sigma = F$ (*Lutatio* helyett)
 1,18(2,2),35: *praefertentem* $\sigma = F$ (*praeferebat* helyett)
 1,18(2,2),37: *deleta esset* $\sigma = F$ (*e. d.* helyett)
 1,20(2,4),4: *vovente* $\sigma = F$ (*duce* helyett)
 1,21(2,5),1: *iugis* $\sigma = F$ (*radicibus* helyett)
 1,22(2,6),7: *subclamatum esset* $\sigma = F$ (*subclamantibus e.* helyett)
 1,22(2,6),38: *facilius* $\sigma = F$ (*felicius* helyett)
 1,22(2,6),43: *tamen* om. $\sigma = F$
 1,22(2,6),44: post *ergo* om. *miramur* $\sigma = F$
 1,23(2,7),5: ante *urbe* om. *hac* $\sigma = F$
 1,23(2,7),9: *mulierum* $\sigma = F$ (*vulnerum* helyett)
 1,24(2,8),2: *xersem* $\sigma = F$ (*Xerxen* helyett)
 1,24(2,8),5: *hinc ante Thoas* $\sigma = F$ (*illinc* helyett)
 1,24(2,8),7: post *Lysimachiam* om. *urbem* $\sigma = F$
 1,24(2,8),10: *recedere* $\sigma = F$ (*fugere* helyett)
 1,24(2,8),14: *Tunc* $\sigma = F$ (*tum* helyett)
 1,25(2,9),4: *Cephaloniam* $\sigma = F$ (*Cephaleniam* helyett)
 1,25(2,9),4: *intra* $\sigma = F$ (*inter* helyett)
 1,26(2,10),2: *Et* om. $\sigma = F$
 1,27(2,11),4: *gemina* esetleg: *gemma?*) $\sigma = F$ (*gemina* (*genuina* helyett))
 1,27(2,11),6: post *exemplo* om. *custodiam evasit* $\sigma = F$
 1,31(2,15),1: *in Africa* $\sigma = F$ (*cum A.* helyett)
 1,31(2,15),10: *rebellantum* $\sigma = F$ (*rebellantium* helyett)
 1,31(2,15),12: *coniunxerat* $\sigma = F$ (*concusserat* helyett)
 1,32(2,16),1: ante *facinus* add. *o* $\sigma = F$
 1,32(2,16),4: ante *fata* add. *o* $\sigma = F$

- 1,32(2,17),5: ante annos om. per $\sigma = F$
 1,33(2,17),5: non coerentur $\sigma = F$ (nec c. helyett)
 1,33(2,17),10: nomen $\sigma = F$ (cognomen helyett)
 1,33(2,17),10: cum et trebiam $\sigma = F$ (Contrebiam helyett)
 1,34(2,18),2: modice om. $\sigma = F$
 1,34(2,18),2: in edito $\sigma = F$ (edito in helyett)
 1,34(2,18),2: situata $\sigma = F$ (sita helyett)
 1,34(2,18),2: post quattuor om. milibus $\sigma = F$
 1,34(2,18),3: sed $\sigma = F$ (si helyett)
 1,34(2,18),3: sociosque $\sigma = F$ (socios et helyett)
 1,34(2,18),6: maluerunt $\sigma = F$ (maluere helyett)
 1,34(2,18),12: indigen(a)e $\sigma = F$ (indigenam helyett)
 1,35(2,20),1: insimul $\sigma = F$ (insemel helyett)
 1,36(3,1),7: Calpurnius $\sigma = F$: Calpurnius (Calpurnius helyett)
 1,37(3,2),4: varusque $\sigma = F$ (utriusque helyett)
 1,37(3,2),4: post testis add. est $\sigma = F$
 1,37(3,2),6: quantuncumque $\sigma = F$ (quantumque helyett)
 1,38(3,3),4: quidem primum $\sigma = F$ (helyesen: quidem om.)
 1,38(3,3),7: ipsis om. $\sigma = F$
 1,38(3,3),12: ac hostes in $\sigma = F$ (Athesim helyett)
 1,38(3,3),14: Milia inde XL $\sigma = F$ (LX helyett)
 1,38(3,3),21: populus in urbe plaudebat om. $\sigma = F$
 1,39(3,4),2: humano sanguine $\sigma = F$ (s. h. helyett)
 1,39(3,4),4: sentiebat $\sigma = F$ (consentiebat helyett)
 1,39(3,4),7: post abscisis om. manibus $\sigma = F$
 1,40(3,5),1: oetas $\sigma = F$ (Aeetas helyett)
 1,40(3,5),2: anni om. $\sigma = F$; XVII $\sigma = F$ (V) (quattuordecim helyett)
 1,40(3,5),11: boetia $\sigma = F$ (V) (Boeotia helyett); omnis copias om. $\sigma = F$ (V)
 1,40(3,5),16: pistrix $\sigma = F$ (pistis helyesen)
 1,40(3,5),17: Exopus $\sigma = F$ (Aesepus helyett)
 1,40(3,5),23: cedentes $\sigma = F$ (cadentis helyett)
 1,40(3,5),25: sic felix om. $\sigma = F$
 1,40(3,5),31: Asia $\sigma = F$ (Asiam helyett)
 1,41(3,6),5: phalesim ... isauronque $\sigma = F$ (Phaselin ... Isaurusque helyett)
 1,41(3,6),7: facta concessio $\sigma = F$ (factus accessio helyett)
 1,41(3,6),9: marcellus $\sigma = F$ (V) (Marcellinus helyett)
 1,41(3,6),10: portum $\sigma = F$ (porta[m] helyett)
 1,41(3,6),15: peracta $\sigma = F$ (parta helyett); ne om. $\sigma = F$
 1,41(3,8),3: terrere $\sigma = F$ (V) (terrere helyett)
 1,45(3,10),3: edes $\sigma = F$ (sedes helyett)
 1,43(3,10),8: ante Cottam add. L $\sigma = F$
 1,45(3,10),11: regis om. $\sigma = F$
 1,45(3,10),14: subito om. $\sigma = F$
 1,45(3,10),14: certari $\sigma = F$ (Tencteri helyett)
 1,45(3,10),19: reversus $\sigma = F$ (rursus helyett)
 1,45(3,10),20: pariter om. $\sigma = F$
 1,45(3,10),21: caruntas $\sigma = F$: Carunt(vagy: c)as (Carnutas helyett)
 1,45(3,10),24: milibus $\sigma = F$ (milia helyett)
 1,46(3,11),7: opponeretur $\sigma = F$ (exponeretur helyett)
 1,47(3,12),4: etiam om. $\sigma = F$
 1,47(3,12),8: sentinam $\sigma = F$ (sentina helyett)
 1,47(3,12),12: divitiarum $\sigma = F$ (conviviorum helyett)
 1,47(3,12),12: nonne $\sigma = F$ (non helyett)
 2,1(3,13),1: erat $\sigma = F$ (est helyett)
 2,1(3,13),2: ad favorem $\sigma = F$ (ac f. helyett)
 2,2(3,14),4: dies rogationis $\sigma = F$ (r. d. helyett)
 2,4(3,16),3: percussa $\sigma = F$ (perculsa helyett)
 2,4(3,16),4: satellibus suis $\sigma = F$ (satellitibus suis helyett)
 2,5(3,17),4: equitatem $\sigma = F$ (equitem helyett)

- 2,5(3,17),9: *se* $\sigma = F$ (*sed* helyett)
 2,6(3,18),8: *bellum* $\sigma = F$ (*belli* helyett)
 2,6(3,18),11: *Reserata* $\sigma = F$ (*Aesernia* helyett)
 2,6(3,18),14: *ferro flammisque* $\sigma = F$ (*flammis ferroque* helyett)
 2,7(3,19),6: *regiisque* $\sigma = F$ (*regisque* helyett)
 2,7(3,19),12: *de om.* $\sigma = F$
 2,8(3,20),4: *glabrio* $\sigma = F$ (*Glabro* helyett)
 2,8(3,20),7: *dedecus* $\sigma = F$ (*decus* helyett)
 2,9(3,21),3: *et levi et* $\sigma = F$ (*levi et* helyett)
 2,9(3,21),3: *maiori* $\sigma = F$ (*maiore* helyett)
 2,9(3,21),7: *fecit viam* $\sigma = F$ (*viam f.* helyett)
 2,9(3,21),9: *revocaverat* $\sigma = F$ (*iudicaverat* helyett)
 2,9(3,21),12: *infestis* $\sigma = F$ (*infestus* helyett)
 2,9(3,21),16: *respexit* $\sigma = F$ (*respersit* helyett)
 2,9(3,21),30: *in accessum sanguinem* $\sigma = F$ (*in anticessum sanguine* helyett)
 2,9(3,21),21: *ante Mutius [sic!]* *Sqajevola* add. *Quintus* $\sigma = F$
 2,9(3,21),22: *vindicabant* $\sigma = F$ (*vindicant* helyett)
 2,9(3,21),27: *spoletum* $\sigma = F$ (*V*) (*Spoletium* helyett)
 2,10(3,22),6: *hectoreus* $\sigma = F$: *hectorius* (*M. Horius* helyett)
 2,10(3,22),6: *attriverunt* $\sigma = F$ (*attrivere* helyett)
 2,11(3,23),8: *victoresque* $\sigma = F$ (*victores quoque* helyett)
 2,11(3,23),8: *quod om.* $\sigma = F$ (*V*)
 2,12(4,1),3: *Antonii* $\sigma = F$ (*Autronii* helyett)
 2,13(4,2),1: *romanum om.* $\sigma = F$
 2,13(4,2),4: *civile* $\sigma = F$ (*bellum* helyett)
 2,13(4,2),5: *post exercitus om. hinc* $\sigma = F$
 2,13(4,2),6: *transivit* $\sigma = F$ (*transilivit* helyett)
 2,13(4,2),23: *portas duci* $\sigma = F$ (*duci p.* helyett)
 2,13(4,2),27: *ipseque* $\sigma = F$ (*ipse quoque* helyett)
 2,13(4,2),28: *per hoc* $\sigma = F$ (*per haec* helyett)
 2,13(4,2),29: *Varone* $\sigma = F$ (*Varrone* helyett)
 2,13(4,2),37: *post gubernatorem* add. *amiclatem* $\sigma = F$
 2,13(4,2),44: *vel om.* $\sigma = F$
 2,13(4,2),52: *mali* $\sigma = F$ (*malis* helyett)
 2,13(4,2),56: *videretur* $\sigma = F$ (*videbatur* helyett)
 2,13(4,2),67: *fugerent* $\sigma = F$ (*V*) (*effugerent* helyett)
 2,13(4,2),71: *paululum* $\sigma = F$ (*V*) (*paulum* helyett)
 2,13(4,2),79: *respectum* $\sigma = F$ (*respectu* helyett)
 2,13(4,2),83: *quod om.* $\sigma = F$
 2,13(4,2),84: *autem* $\sigma = F$ (*aut* helyett)
 2,13(4,2),89: *hic bis* $\sigma = F$ (*bis* helyett)
 2,13(4,2),90: *et Silla* $\sigma = F$: *-y-* (*ex Sulla* helyett)
 2,14(4,3),5: *post tamen* transp. *est* $\sigma = F$ (*perturbatione est* helyett)
 2,14(4,3),5: *post perturbatione om. est* $\sigma = F$ (*V*)
 2,14(4,3),8: *suo flexu* $\sigma = F$ (*suos flexus* helyett)
 2,14(4,3),8: *tempestates* $\sigma = F$ (*V*) (*tempestate* helyett)
 2,15(4,4),1: *bellum susceperat* $\sigma = F$ (*V*)
 2,15(4,4),3: *arma palam* $\sigma = F$ (*p. a.* helyett)
 2,16(4,6),2: *ultio* $\sigma = F$ (*ultionis* helyett)
 2,16(4,6),2: *ante manibus om. et.* $\sigma = F$
 2,16(4,6),4: *proscriserunt* $\sigma = F$ (*proscriserint* helyett)
 2,16(4,6),5: *ponere* $\sigma = F$ (*V*) (*proponere* helyett)
 2,17(4,7),1: *sic* $\sigma = F$ (*sed* helyett)
 2,17(4,7),7: *fatale* $\sigma = F$ (*ferale* helyett)
 2,17(4,7),10: *cassii* $\sigma = F$ (*Cassi* helyett)
 2,17(4,7),14: *ante convenerat om. bello* $\sigma = F$
 2,18(4,8),1: *ceciderat* $\sigma = F$ (*occiderat* helyett)
 2,19(4,9),5: *situm* $\sigma = F$ (*sinu* helyett)
 2,21(4,11),7: *purpuramque* $\sigma = F$ (*purpura* helyett)

- 2,22(4,12),4: *dabant animos Alpes* $\sigma = F$ (*a. d. A.* helyett)
 2,22(4,12),4: *sennos* $\sigma = F$ (*Ucennos* helyett)
 2,23(4,12),6: *pontem et aquis* $\sigma = F$ (*pontes* helyett)
 2,23(4,12),7: *lubricus* $\sigma = F$ (*subrutis* helyett)
 2,24(4,12),9: *post sunt om. et* $\sigma = F$
 2,30(4,12),26: *per visurgim nam et* $\sigma = F$ (*per Visurgin. In* helyett)
 2,30(4,12),26: *per Albiun* $\sigma = F$ (*per Albin* helyett)
 2,30(4,12),27: *pax in Germania* $\sigma = F$ (*i. G. p.* helyett)
 2,30(4,12),29: *provincias om.* $\sigma = F$
 2,31(4,12),40: *Mus(s)olanios* $\sigma = F$ (*Musulamos* helyett)
 2,31(4,12),41: *Quirino* $\sigma = F$ (*Quirmio* helyett)
 2,32(4,12),42: *maxime* $\sigma = F$ (*Massiliae* helyett)
 2,32(4,12),46: *fere om.* $\sigma = F$
 2,33(4,12),54: *spes* $\sigma = F$ (*impes* helyett)

Összesen 193 közös hiba áll tehát fenn σ és F között, ami még akkor is igen tekintélyes, ha esetenként az olyan hibákat is figyelembe vettük, amelyek nem csupán σ -ben és F -ben mutathatók ki, hanem valamely más, az F -től alapvetően független csoportban, ill. kéziratban is felbukkannak elvéve. Ez utóbbi helyek regisztrálása elsősorban azért lehet tanulságos, mert így nemcsak σF vertikális, hanem ún. horizontális összefüggései is megállapíthatók¹¹. Mielőtt azonban ezeknek a vizsgálatára rátérnénk, azt a kérdést kell már előzőleg fölvetnünk: vannak-e egyéb olyan kódexek is, amelyek közvetlen rokoni kapcsolatban állanak σF -fel, s így egy olyan alcsoporttá állanak össze, amelyet eddig a kutatás nem ismert fel. A közös hibák alapján a következő kéziratok jöhetnek számításba e vonatkozásban. A milánói cod. Ambr. E 73 inf., mely 1478-ban készült, s melynek leírását E. Malcovati adta, elvégezve részleges kollacionálását is, anélkül azonban, hogy pontosan kijelölte volna a helyét a Florus-kéziratok között¹². Ezt a kódexet a továbbiakban Γ -val jelöljük. Ugyanebbe a kategóriába kell hogy tartozzék a közel azonos korú cod. Neapolitanus IV C 31, melyet ugyan magam nem tudtam tanulmányozni, de amelynek hasonlóságát Γ -val már Malcovati feltárta¹³. De számottevő hasonlóságokat mutat σF -fel két további vatikáni kódex is, úgymint a Vat. Lat. 1494 (mostantól kezdve: φ), amely 1470-ben készült¹⁴, ill. a Ross. 333 (a továbbiakban: ρ), amely nemkülönben 15. sz.-i, nagyon elegánsan díszített toszkán kézirat, s egy időben III. (Habsburg) Frigyes tulajdonában volt¹⁵. Ez utóbbiak közül az előbbiben hatalmas *lacuna* figyelhető meg, amely 1,35(2,20),2-től egész 2,19(4,9),5-ig terjed. Ezt ugyan később egy másik kéz (φ^2) pótolta 1,36(3,1)-től a 69^f-84^v-n, de kutatásaink alapján nyilvánvaló,

¹¹ Már E. MALCOVATI figyelmeztetett rá kritikájában, hogy P. JAL főleg a Florus-kéziratok horizontális elemzését mulasztotta el (Gnomon 42 (1970) 273–279). Szkepticizmusa ennyiben indokolt. Tagadhatatlan viszont, hogy a francia tudós szisztemetikus kutatásai nagy mértékben eltávolítottak bennünket a korábbi, meglehetősen negatív álláspontról, mely kételkedni látszott abban, hogy meghatározott rendszert lehet megállapítani a Florus-kódexek egymáshoz való viszonyában. L. erről E. MALCOVATI válaszát (Athenaeum n.s. (1940) 261–269, főképp: 164) N. TERZAGHI bírálatára (Athenaeum n.s. 17(1939) 150 kk.).

¹² L. Annaei Flori Quae exstant, Romae, 1972², pp. XX–XXII; ed. E. MALCOVATI; uő.: Studi su Floro, Athenaeum n.s. 15 (1939) 92.

¹³ Idézett kiadás p. XXII; ill. idézett tanulmány: 93.

¹⁴ Id. kiad. p. XX; ill. id. tan. 91.

¹⁵ Manuscripts classiques et latines de la Bibliothèque Vaticane, Catalogue établi par E. PELLEGRIN stb. II. 2, Paris, 1986, 429. p.

hogy φ^2 alapvetően már nem azt a hagyományt követte, mint φ , vagy igazából nem az F és σ szövegéhez közelálló *textust* ad. Ezt támasztja alá az a körülmény, hogy a szóban forgó *lacunában* a φ^2 összesen 46-szor tér el a σF tradíciójától, s csak részben ad jó olvasatokat, mert nemegyszer előfordul, hogy az említett helyeken maga is romlott *textust* közöl, mely azonban jellegében más, mint a σF -féle hagyomány.

Ezek előrebocsátása után nézzük meg az *errores communes*-t, melyeket σF ill. $\Gamma\varphi\varphi$ egymással felmutatnak, hozzátevé azonban, hogy részünkről ρ -t eddig inkább csak szűrőpróbaszerűen tudtuk ellenőrizni, ill. Γ és φ szövegét sem volt időnk teljes egészében kollacionálni. Mégis, már néhány kiragadott példa is teljesen egyértelművé teszi $\sigma FT\varphi\varphi$ összetartozását:

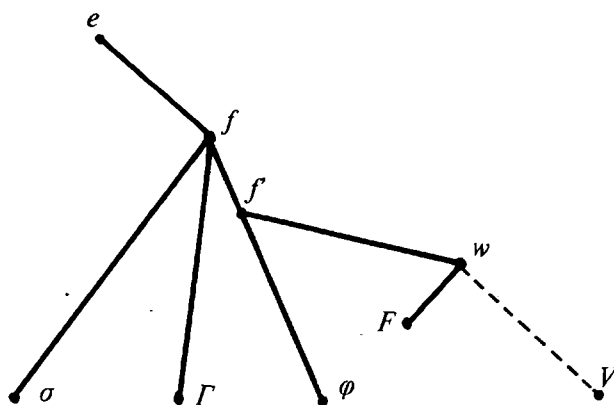
1,1(4),2: *coniunxit* $\sigma FT\varphi\varphi$ (*commisit* helyesen); 1,1(7),5: *Sinuessa* $\sigma(?)FT\varphi\varphi$ (?) (*Suessa* helyett); 1,24(2,8),5 *hinc* $\sigma FT\varphi\varphi$ (*inde* helyett); 1,24(2,8),14: *tunc* $\sigma FT\varphi\varphi$ (*tum* helyett); 1,27(2,9),4: *gemina* $\sigma(?)F(V)\Gamma\varphi\varphi$ (*genuina* helyett); 1,36(3,2),4: *varusque* $\sigma FT\varphi\varphi$ (*utriusque* helyett); 1,37(3,2),4: *post testis* add. *est* $\sigma FT\varphi\varphi$ (om. φ^2 , de l. fentebb; 1,41(3,6),7: *facta* $\sigma FT\rho$ (csak φ^2 *factus*, de l. fentebb); 2,12(4,1),3: *Antonii* $\sigma FT\varphi^2\rho$: stb.

Ezek után aligha lehet kétség afelől, hogy az *e*-alosztályon belül $\sigma FT\varphi\varphi$ szorosabban összefügg egymással, s a közös hibák alapján azzal kell számolnunk, hogy az *e*-kódexek között volt egy olyan (a továbbiakban jelöljük ezt *f*-fel), amelyre az említett kéziratok valamilyen formában mind visszamennek, s amely meg kellett hogy előzze a *w*-fázist. Most már tehát azt kell tisztáznunk, hogy milyen is az összefüggés az *f*-csoport szóban forgó kódexei között. A kritikus helyek kollacionálásából az alábbi, számszerűleg kifejezhető relációk adódnak.

Egyfelől $\sigma\Gamma\varphi$ 8 közös hibában mutat egymással egyezést olyan helyen, ahol egyébként eltér *F*-től, amely maga is hibás, vagy jó olvasatot ad (az utóbbi történhetett akár más szöveghagyomány felhasználásával, akár önálló javítás révén); másfelől $\sigma\varphi F$ 6 ízben mutat fel olyan együttes tévedést, amikor *textusuk* eltér a jó hagyományt hozó Γ -tól, (amelynek szövege jöhet pl. marginális jegyzetből, vagy más tradícióból); harmadrészt $\Gamma\varphi F5$ alkalommal téved közösen ott, ahol σ mindig megbízható (ez szintén eredhet marginális jegyzetekből, akár másik kódex felhasználásából); negyedsorban φF 8 esetben követ el közös hibát akkor, amikor σ és Γ hatszor egyezik egymással (ebből csak egyszer hibásan), s mindössze kétszer közöl σ és Γ eltérő olvasatot, még hozzá minden alkalommal rosszul, (ilyen esetekben $\sigma\Gamma$ egyezése általában egy másik, jó szöveghagyomány felhasználására utalhat, míg σ és Γ kölcsönös tévedései egyéni konjektúrákra engedhetnek következtetni). Az említettekén kívül már csak ritkább megfelelésekkel kell számolnunk. Ezek a következők: $\sigma F3$ ízben szenved közös hibában akkor, amikor Γ és φ egymással megegyezik (ebből kétszer kiküszöbölve a hibát); ΓF kétszer téved együttesen úgy, hogy eltérnek mind σ -tól, mind φ -tól; továbbá $\sigma\Gamma$ úgy téved két alkalommal közösen, hogy közben nem egyezik sem φ -vel, sem *F*-fel (az utóbbi csak egy ízben hoz jó olvasatot, míg a φ mindig téved); egyszer az is előfordul, hogy $\sigma\Gamma$ jól olvasata szemben áll mind φ , mind *F* egymástól eltérő rossz olvasatával. Ezenkívül $\sigma\Gamma F$ egyszer esik közös hibába ott, ahol φ sem jó, mialatt $\sigma\Gamma F3$ közös jó olvasata áll szemben φ hibás adatával, melyből egy megegyezik *V*-vel. Végül egy olyan alkalom adódik, amikor mind a négy szóban forgó kódex eltér egymástól, s valamennyi rossz olvasatot ad.

A felsorolt relációkból az következik, hogy egyfelől egymással szorosabb nexusban van $\sigma\Gamma\varphi$, másfelől pedig van egy közös őse φF -nek is. Figyelembe véve Jal

stemmáját és ezzel kapcsolatos eredményeit is, mindez szkhématikusan nagyjából a következőképp ábrázolható:

Ami az *f*-típusú kódexek horizontális kapcsolatait illeti, úgy tűnik, hogy a *k*-típusú kódexek őstét *f* alapján ellenőrizték, mert több közös hiba fordul elő *f* és *k* között, ugyanakkor viszont egy *F*-hez közeli kódex (vagy talán maga *F*?) a *T* szövegének kialakulásához szolgált alapul. Ezt támasztja alá, hogy egyfelől amikor $T=F$, akkor gyakran $T \neq \sigma\Gamma(\varphi)$, ill. $T \neq k$; másfelől *k* alapvetően $\sigma\Gamma(\varphi)$ -vel egyezik, s nem *F* egyedi olvasatait követi, mert több *errores communes* esetében $k = \sigma\Gamma(\varphi)$, de ugyanakkor $k \neq F(T)$. Sőt az is feltevésünket valószínűsíti, hogy olyankor adódik $F=k$ helyzet, amikor $F=f$. Vö. 1,30 (2,14),5: *Nam et Macedoniam* $\sigma\Gamma\varphi$, et om. *FT*; 1,34(2,18),4: *abscideretur* $\sigma\Gamma \neq F(\varphi)T$; 2,8(3,20)4: *Prima - placuit* om. *FT(!) \neq \sigma\Gamma(\varphi^2)k*; 2,14(4,3),4: *aut ante successorem* om. *FT*, add. $\sigma\Gamma$; 2,17(4,7),9: *omina* $FT \neq \sigma\Gamma$ (*omnia*); 2,33(4,12),47: *imperitare* $\sigma\Gamma\varphi \neq FT$.

Ugyanígy feltételezhető, hogy a *h*-hagyományát *f* segítségével ellenőrizték, miként azt az alábbi közös hibák igazolják: 1,31(2,15),10: *rebellantum* $\sigma\Gamma\varphi FQ$; 1,34(2,19),5: *sint* $\Gamma\varphi F(V)Q$; 2,13(4,2),1: *romanum* om. $\sigma\Gamma(\varphi^2) FHQk$; 2,17(4,7),14 *bello* om. $\sigma\Gamma FY$.

Lehet esetleg még horizontális összefüggés *f* és *s*, ill. *a* között is, ám ennek pontos tisztázásához egyelőre nem rendelkezünk megfelelő kutatási anyaggal. Az is előfordulhat persze, hogy ezek az érintkezések a közös előzménnyel, vagyis *e*-vel, esetleg annak feltételezhető kettős olvasataival vagy marginális jegyzeteivel hozhatók összefüggésbe. Erre az egész problémára azonban majd egy későbbi tanulmányunkban kívánunk visszatérni.

Ami viszont *f* további horizontális kapcsolatait illeti, mi is megerősíthetjük *Jal* adatokkal gondosan dokumentált azon megállapítását, hogy a $w(VF)$ -vonalra valóban hatással volt az *n*. E tételt csupán annyiban szükséges pontosítanunk, hogy az *n*-hagyomány hasznosítása már korábban, az ún. *f*-fázisban megtörtént. Ennek az alátámasztására most csak néhány adatot közlünk. Vö. pl. 1,41(3,6),5: *isauronque* $No\Gamma F(V)$; 2,7(3,19),11: *Perpenn(a)e* $Pa\Gamma F(V)$; 2,10(3,22),6: *herculei* $No\Gamma F(V)$; 2,16(4,6),2: *et ante manibus* om. $NPo\Gamma F$ stb. Az is nagyon valószínű azonban, hogy

w olyan, az n -en alapuló bejegyzéseket is figyelembe vett, amelyek f -ben csak marginálisak voltak, és $\sigma\Gamma$ -ba már nem mentek tovább, vö. pl. 2,6(3,18),11: *nuceri(a)e PF = $\sigma\Gamma$: nuceria, stb.*

A magunk kollacionálása azonban azt is feltárta, hogy f -re nemcsak az n -tradíció hatott, hanem az A - (vagy I .) osztály¹⁶ hagyományaival is számolnunk kell, ami az f - csoport jelentőségét eleve igen megnöveli. Álljon itt ennek igazolására egy nagyon beszédes példa. A 2,19(4,9),4-ben a legtöbb kódex *disputant*-ot ad, még a jónak számító n -hagyományban, ill. az ehhez közelálló kéziratokban is *disputant* áll ($N^2PF\alpha$), ugyanakkor a részben szintén idetartozó V *dissipant*-ot ír, a T pedig elhagyja a problematikus szót. Egyedül az A -alosztályhoz sorolt B -ben találunk *dispulerant*-ot, melyet minden modern kiadás genuin olvasatként fogad el. A valóságban azonban ez a megoldás nemcsak a B -ben tűnik fel, hanem $\sigma\Gamma\varphi$ -ben is, ami fölöttébb valószínűvé teszi, hogy f szövegének a megállapításakor az A -tradíciót is figyelembe vették. Ezt erősíti meg az a körülmény is, hogy sok B -beli helyes olvasat épp az f -ben tűnik fel ismét, miközben nem fordul elő más olyan kéziratban, mely egyébként a *stemma*-ban előkelőbb helyet látszik elfoglalni. Ilyen esetek a következők:

1,25(2,9),1: *Siriaco B $\sigma\varphi$ F (Siriatico Γ); 1,28(2,12),11: in conspectu B $\sigma\varphi$ F (in conspectum Γ), de helyesen még *RQSO'K*; 1,40(3,5),1: *septentrione B σ FF*; 1,40(3,5),28: *septentrione B σ FF*; 2,1(3,13),5: *redibant B Γ σ FF(V)*; 2,9(3,21),19: *ferox BF* (utóbbi f marginális jegyzetét követheti, mert különben $\sigma\Gamma$: *ferus*, ahogy cett.); 2,13(4,2),70: *veluti BF* (bár $\sigma\Gamma$: *velut*); 2,13(4,2),89: *currus B σ FF(V)*; 2,14(4,3),1: *pristinum B σ F* (Γ : *pristin(a)e* mint cett.) 2,17(4,7),11: *non in re sed B σ FF* 2,33(4,12),59: *post sua om. sed B σ φ F*. De ami talán még lényegesebb, nem ritka a Bf -féle közös hiba, mely ezenkívül legfőljebb csak olyan kódexben ismétlődik meg, amely valamilyen mértékben függ f től. Vö. pl. 1,34(2,18),3: *sociosque B σ φ FF*; 1,36(3,1),18: *erat BF* ($\sigma\Gamma$: *erit*, V : *est* - ez arra utalhat, hogy B olvasata f -ben csak marginális jegyzet lehetett, vagy az f -ben eleve kettős olvasat volt); 1,40(3,5),11: *boetia B σ FF(V)*; 2,5(3,17),4: *equitatem B σ F* (csak e helyeken, mert már F -ben is *equitatum* áll); 2,8(3,20),7: *dedecus B σ FF*; 2,9(3,21),3: *et levi et B(?) σ φ σ F*; 2,13(4,2),75: *civium B σ FF*; 2,13(4,2),79: *respectum B σ Harl. σ FF*; 2,13(4,2),84: *autem B σ FF(V)*.*

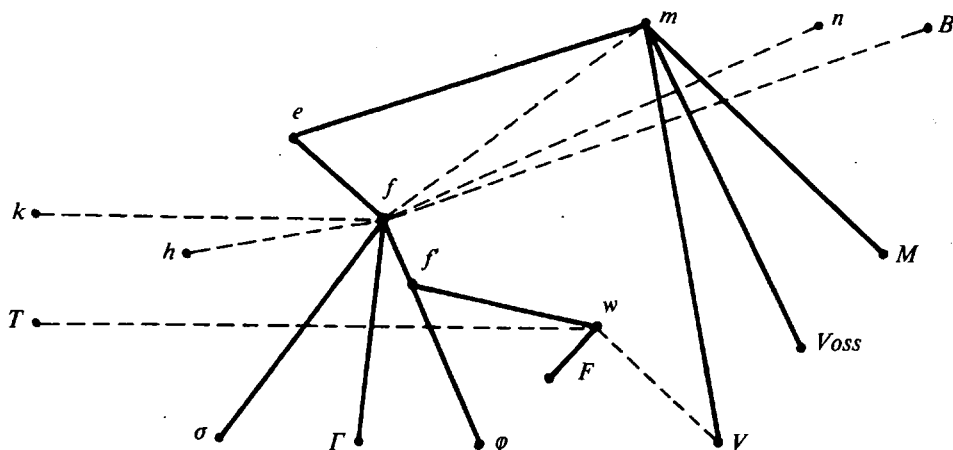
Mindezek alapján a szövegkritikus várakozással tekinthet nemcsak $\Gamma\varphi$ szövegére, hanem σ -éra is, mert azokban - az egyébként szinte természetes számos romlás ellenére - megeshetik, hogy olyan genuin olvasatokra lehet bukkanni, amelyek szintén az A -hagyományra mennek vissza, de B -ben vagy I -ben eltorzult formában szerepelnek. Az ugyanis nem bizonyítható, hogy f közvetlenül B -t használta volna, s nem pedig egy ma már ismeretlen párját vagy változatát.

Végül még azt is ki kell emelni, hogy a σ értékét fokozzák a szöveg fölötti, valamint a marginális bejegyzések, melyek legalább három kéztől erednek. A σ^1 azonos lehet a másolóval, aki saját tévedéseit korigálja. A σ^2 és a σ^3 későbbi. A σ^3 esetleg azonos lehet a kódex egyik későbbi tulajdonosával, azzal a F. A. W. Spohnnal, aki 1819-től a görög és a latin irodalom rendes professzora volt Lipcsében¹⁷. A feltehetőleg tőle származó nagy mennyiségű bejegyzés nemcsak figyelemre méltó konjektúrákkal szolgálhat, hanem sok esetben a szövegösszevetés olyan eredményeit is magában foglalja, amelyek jól gyümölcsözteszethetők. Mindennek kiaknázása azonban már nem a jelen cikk, hanem - remélhetőleg - egy soron következő kritikai Florus-

¹⁶ L. erről P. JAL, im., CXXIII kk.

¹⁷ Róla és apjáról, G. L. Spohnról, aki maga is teológiai professzor volt Wittenbergben, 1. Allgemeine Deutsche Biographie, red. v. ROCHUS v. LILENCRON u. FR. X. v. WEGELE, sub voce F. A. W. Spohn.

kiadás feladata lesz. Mi itt összefoglalásul már csak az eddig elmondottak szkhématischer ábrázolását próbáljuk meg elvégezni, a Jal által megállapított *stemma*t tekintve kiindulásnak:

LÁSZLÓ HAVAS

**DER STELLENWERT EINES KODEXES AUS DEN SAMMLUNGEN
DER STAATLICHEN SZÉCHÉNYI-BIBLIOTHEK (COD. LAT. 167 σ)
IN DER FLORUS-HANDELSCHRIFTENTRADITION**

Die Széchényi-Bibliothek besitzt zwei Handschriften, die die historische Abhandlung des Florus beinhalten. Diese beiden sind dank der Sammlung von Miklós Jankovich erhalten geblieben. Sie sind bisher noch nicht bearbeitet worden, denn als Handschriften aus dem 15. Jahrhundert wurden sie als sog. *codices recentiores* betrachtet. Die σ -Handschrift gehört zu der sog. C-Klasse (bzw. II. Klasse) der Florus-Kodizes und innerhalb der letzteren zu der von Jal als „e-Typ“ bezeichneten Unterklasse. Aber innerhalb der e-Unterklasse sind die $\sigma FT \varphi \rho$ miteinander eng verbunden (=f). Aus unserer Kollation hat sich ergeben, daß der f nicht nur durch die n-Tradition beeinflußt wurde, sondern daß auch mit der Tradition der A- (bzw. I.) Klasse gerechnet werden muß, was die Relevanz der f-Gruppe von vornherein in erheblichem Maße steigert.